

Κωνσταντῖνος Σπ. Τσιώλης

Ὁ Ἀθηναῖος Μωραϊτίδης*

«... κατὰ ἐν ἔτος ἐγὼ ἀρχαιότερος Ἀθηναῖος».

Ἄν σὲ κάτι ὑπερέχει, ἢ τουλάχιστον προηγείται, ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης τοῦ τριτεξαδέλφου τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρξε ἀθηναϊκότερος αὐτοῦ· τουλάχιστον χρονικὰ καὶ ποσοτικά.

Τὰ Ἀθηναϊκὰ διηγήματα τοῦ Μωραϊτίδη ἀναλογικὰ πρὸς τὰ Ἀθηναϊκὰ τοῦ Παπαδιαμάντη, δὲν διαφέρουν πολὺ. Ἀπὸ τὰ 31 διηγήματά του τὰ 7 εἶναι Ἀθηναϊκά, ἀναλογία ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ ἐκείνη τῶν Ἀθηναϊκῶν τοῦ Παπαδιαμάντη. Μάλιστα, τὸ μεγαλύτερο σὲ ἔκταση, στὰ ὄρια τῆς νουβέλλας, εἶναι «Τὸ Τάξιμον», τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ἕνα ἀπὸ τὰ πέντε καλύτερα διηγήματά του, εἶναι δὲ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν Ἀθηναϊκό του.

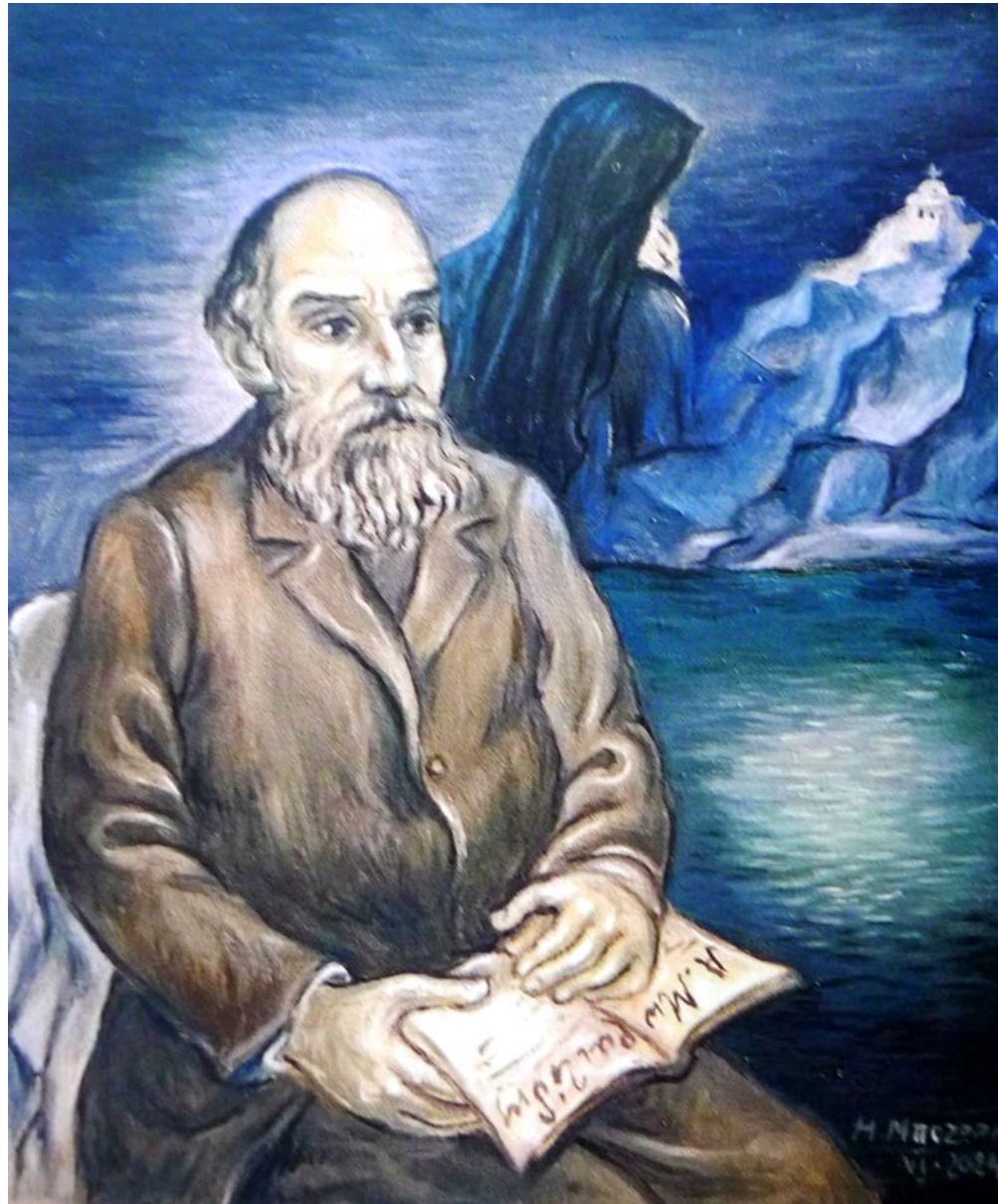
Ἄν κάποιος ἀπομακρύνει τὴ σκόνη τῆς λήθης ἀλλὰ καὶ μιᾶς ἀνεξήγητης, ἀλλὰ ἴσως ταυτόχρονα γοητευτικῆς, ἀφάνειας γιὰ τὰ ὅσα, ὡς πρωτογενεῖς μαρτυρίες πολλὰς φορές, ἔχει δημοσιεύσει ὁ Μωραϊτίδης, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἄλλοι ἔχουν γράψει γι' αὐτόν καὶ τὴν Ἀθήνα του, θὰ χρειαζόταν σίγουρα πολλὰς σελίδες γιὰ νὰ περιγραφεῖ ὁ Ἀθηναῖος Μωραϊτίδης. Ὁ «Ταξιδιώτης», ὅπως ὑπογράφει πολλὰ ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του, ἀγάπησε τὴν Ἀθήνα στὴ διαχρονία της. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι συμπέρασμα ἐπιμελοῦς ἀνάγνωσης τῶν ἔργων του ἢ δήλωση ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Μωραϊτίδη στὰ νεανικά του χρόνια, στὴ λεγόμενη γελῶσα περίοδο τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ δήλωση τοῦ ἰδίου τοῦ Μωραϊτίδη στὸ πρόλογο τοῦ ΣΤ' τόμου τῶν ταξιδιωτικῶν του *Μὲ τοῦ βορῆ τὰ κύματα*, στὰ 1924, περίπου 5 χρόνια πρὸ τῆς κοιμήσεώς του, ὅταν ἤδη ἢ ἀναχωρητικὴ του διάθεση ἦταν ὄχι ἀπλῶς ἐμφανῆς ἀλλὰ βεβαία, καθὼς πορευόταν ὀλοταχῶς –στὴν τελευταία ἀπὸ τὶς ἐτερόκλητες φάσεις τοῦ βίου του– πρὸς μοναχὸν Ἀνδρόνικον. Ἡ ἰδιαίτερη γοητεία τῆς Πρωτευούσης φαίνεται ὅτι τὸν συνοδεύει πάντα καθὼς δηλώνει:

«Ἡ ἀγάπη τῆς πρωτευούσης παραμένει πάντοτε ἀναλλοίωτος εἰς τὴν καρδίαν μου». [1927]

Ὁ Μωραϊτίδης γεννήθηκε στὴν Σκιάθου στίς 15 Ὀκτ. 1850 ὡς Ἀλέξανδρος καὶ ἐκοιμήθη, στὴ Σκιάθου ἐπίσης, στίς 25 Ὀκτ. 1929, ὡς μοναχὸς Ἀνδρόνικος. Ὅμως μὲ τὴν –παρὰ τὰ μικρὰ διαλείμματα ἀπουσίας του– ἐπὶ ἑξῆ δεκαετίες παραμονή του στὴν Ἀθήνα, δικαιούται τὸν χαρακτηρισμό του, τὴν ιδιότητά του ὡς «Ἀθηναῖος», ἐνὸς κανονικοῦ δηλαδὴ ἀναδρομάρη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς. Τὸν συνδέει μὲ τὴν πόλη ἢ μεγαλύτερη καὶ πλέον γόνιμη περίοδος τῆς ζωῆς του: ἡ φοίτησή του στὰ σχολεῖα καὶ τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, ἡ θητεία του ὡς κλασσικοῦ φιλολόγου στὰ σχολεῖα τῆς πρωτευούσης, ἡ μακρὰ θητεία του στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ Τύπο τῆς ἐποχῆς –ἀκόμη καὶ ἡ ἔκδοση μιᾶς δικῆς του ἐφημερίδας (*Ἀγορά*)–, ἡ ψυχαγωγία του σὲ θέατρα καὶ ἄλλα κοσμικὰ σημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ Φαληρικοῦ ἐπίνειοῦ τους, οἱ πολλοὶ συνεργάτες, φίλοι καὶ συναντιλήπτορες του μὲ κορυφαῖο τὸν Βλάση Γαβριηλίδη, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ συνύπαρξή του μὲ τὸν ὀμοπάτριό του Ἀλέξ. Παπαδιαμάντη καὶ τέλος οἱ ἐκδόσεις τῶν διηγημάτων του καὶ τῶν ταξιδιωτικῶν του. Ὅπως σημειώνει κι ὁ Νίκος Βατόπουλος στὸ πόνημά του *Στὸ βάθος τοῦ αἰῶνα ἕνα ἀφήγημα γιὰ τὴν Ἀθήνα*:

«τὴν πόλη πρῶτα τὴν ζεῖς καὶ μετὰ τὴν ἀγαπᾷς».

Μὲ τὶς γραπτὲς μαρτυρίες του ὁ Μωραϊτίδης πραγματοποιεῖ μία περιδιάβαση στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, ἕνα ὁδοιπορικὸ ὅπου μεταφέρεται ἢ

«Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης», Λάδι σὲ καμβά 40X35 ἐκ., ἔργο (2024)
Μάνθου Μποζόρη.

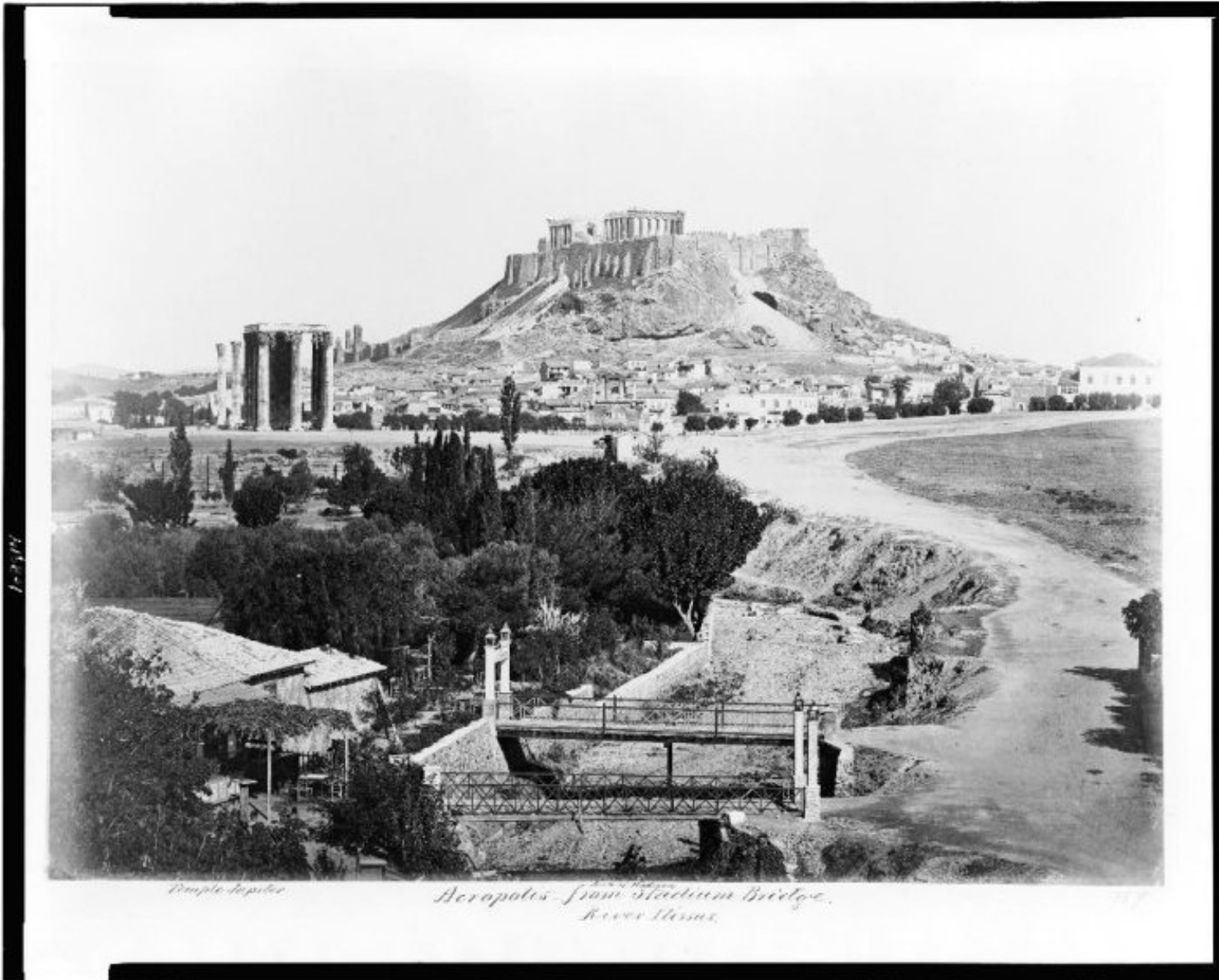
αἴσθησή τῆς καθημερινότητας, μὲ εἰκόνες ἀπὸ μιὰ πόλη ποὺ σήμερα δὲν ὑφίσταται πλέον, ἀλλὰ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ μιὰ ἄλλη μὲ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ πραγματικότητα. Ὅλα αὐτὰ, ὅπως τὰ περιγράφει ὁ Μωραϊτίδης καὶ στὰ ὅποια ἀναφέρεται σὲ ὅλο το φάσμα τοῦ ἔργου του, αὐτὸς ὁ κατὰ τὸν Λάμπρο Βαρελά: «μαίστορας ὅλων τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν».

Τὰ γραπτὰ του ἀποκαλύπτουν τὴν ἀτμόσφαιρα, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καθημερινότητα μιᾶς τόσο μακρινῆς ἐποχῆς: πῶς θὰ ἦταν δηλ. μιὰ βραδυὰ τοῦ Μωραϊτίδη στὴν μυραρία «Μπερνιουδάκη» μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τοῦ Παρνασσοῦ; Τί σκέψεις ἔκανε ὅταν ἔτρωγε στὸ ἐστιατόριο τοῦ Τσουχλοῦ ἢ πῶς ἄκουγε ὡς μαθητῆς τοῦ Βαρβακειοῦ τὸν μάρμπα-Γεώργη νὰ τραγουδᾷ μὲ τὸν ταμπουρά του τὸ θρυλικὸ «Ἀρχοντόπουλο»; Τὰ χρονογραφήματά του συγκροτοῦν ἕνα ὁδοιπορικὸ μὲ σπαράγματα μιᾶς πόλης ποὺ δὲν ὑφίσταται πλέον. Μᾶς μεταφέρουν μὲ ἄλματα τοπικὰ καὶ χρονικὰ ἀπὸ μέρος σὲ μέρος, ἀπὸ ἕναν χρονικὸ κύκλο σὲ ἄλλον, μέσα στὸ πολύμορφο παρελθὸν τῆς Ἀθήνας τοῦ 2^{ου} μισοῦ τοῦ 19^{ου} καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20^{ου} αἰ. καὶ συμβάλλουν στὴν λεγόμενη ἀθηναϊκὴ μοναδικότητα.

Ὁ Μωραϊτίδης ζεῖ καὶ κινεῖται στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὶς συνοικίες της, στίς λαϊκὲς ἀλλὰ καὶ τὶς ἀστικὲς γειτονιές, ἀνάμεσα σὲ λογίους ἀλλὰ καὶ ἀπλοϊκοὺς χαρακτήρες, ὅπως ἀναφέρει στὰ ἔργα του καὶ ὅπως ἦταν φυσικό, μὲ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς: εἴτε βαδίζοντας, εἴτε μὲ ἰππῆλατες ἄμαξες. Πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὸ ἀναψυκτικὸ Φάληρο χρησιμοποιοῦσε τὸν σιδηρόδρομο Ἀθηνῶν-Πειραιῶς ποὺ τότε

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

Ο Αθηναῖος Μωραϊτίδης*

Αθήνα 1875-80, Ο Ίλισσός, τὸ Ὀλυμπεῖον καὶ ἡ Ἀκρόπολη. Θέα ἀπὸ τὸν λόφο τοῦ Ἀρδηττοῦ [ἀπὸ τὸ ἱστολόγιο «Ἡ Ἀθήνα μέσα στὸν χρόνο»].

ξεκίνησε νὰ λειτουργεῖ. Ὅμως, ὅσο κι ἂν φανεῖ παράδοξο ἦταν καὶ ποδηλάτης. Περιγράφοντας τὴ Χριστουγεννιάτικη κίνηση στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν στὰ 1901 γράφει:

«Μετὰ μεσημβριαν ὅπως ἀπεδείχθη, εἰς ἓνα γῦρον ὅπου ἐκάμαμεν μετὰ τὸ π ο δ ἡ λ α τ ο ν, εἰς ὄλην τὴν πόλιν, ὅτι τὸ περισσότερο πρᾶγμα, ὅπου ἐξοδεύεται περισσότερο εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν εἶναι οὔτε τὰ ἀρνάκια, οὔτε αἱ γαλοπούλαι, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ λουκουμάδες, ἀλλ' εἶναι τὸ ἀθάνατον ρετσίνατο».

Ἡ θητεία του ὡς ἀριστερὸς ψάλτης στὸν ναὸ τοῦ Ἁγ. Ἐλισσαίου στὴν Πλάκα μετὰ τὸν Παπαδιαμάντη δεξιὸ ψάλτη ἢ ὁ φοῦρνος τοῦ γέρο-Μίχα στὸ Ἀναβρυτήριο στὴν «Ἱστορία μιᾶς τυρόπιττας» ἢ ἡ σκηνὴ τῆς πρόσληψής του ἀπὸ τὸν Δ. Κορομηλᾶ ὡς πρακτικογράφου τῆς Βουλῆς γιὰ τὴν ἐφημερίδα *Ἐφημερίς*, εἶναι κάποιες ἀπὸ τὶς καταγραφές του γιὰ νὰ γνωρίσουμε κάποια στιγμιότυπα τῆς ζωῆς του στὴν Πρωτεύουσα.

Οἱ χρονολογικοὶ πίνακες τῆς ζωῆς τοῦ Μωραϊτίδη τοποθετοῦν τὴν ἔλευσή του στὴν Ἀθήνα περὶ τὸ 1866-1867. Ὁ ἴδιος δηλώνει πὼς διέμενε σὲ πτωχικὸ δωμάτιο στοὺς Ἀέρηδες κοντὰ στὸν ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν, τοῦ ὁποῦ τὸν ἤχο, «ἀπὸ τὸν γλυκύτατο ἀργυρόηχο κώδωνα», ἀνέμενε πάντα νὰ ἀκούσει μετὰ λαχτάρια. Μπορεῖ ὅμως καὶ νωρίτερα, καθὼς, χρονογραφώντας γιὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1862, δηλώνει ὅτι διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Βαρβακείου:

«Πτωχὸν μαθητοῦδι τοῦ Βαρβακείου ἤμουν καὶ εἶχα συμμαθητὰς μερικὸς παρηκμακότας ἀπὸ τὴν ἐνθουσιώδη

νεότητά τῶν '62 –καλῶς κακῶς, δὲν γνωρίζω– ἐνθουσιασμένην ὅμως καλὰ... Ἦμουν μαθητάριον τοῦ Βαρβακείου –σᾶς εἶπα–. Εἰς τὸ δωμάτιόν μου τὸ ἐρημικόν, ἐκεῖ στοὺς Ἀέρηδες, ἠγγρύπνουν πέραν τοῦ μεσονυκτίου, ἀναμένων τὴν εὐλογημένην ὥραν τῆς κωδωνοκρουσίας, ὅτε θὰ ἦτο ἡ τρίτη ὥρα ἢ πρωϊνὴ, ἤκουον τῷ ὄντι μίαν γλυκυτάτην καὶ μελωδικὴν κωδωνοκρουσίαν, συγχρόνως ἀπὸ ὅλα τὰ κωδωνοστάσια τῶν ναῶν τῆς πόλεως, ἀναγγέλλουσαν τόσον νύκτα, ἀλλὰ τόσον γλυκὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος [...] Μοῦ ἐφάνη ὅτι δὲν ἔκαμα Χριστούγεννα ἐκεῖνο τὸ ἔτος... Κατὰ τὸ ἔθος, ἐκοιμήθην ἐνωρίς, τὴν παραμονὴν, καὶ περὶ τὴν δευτέραν ὥραν, μετὰ τὰ μεσάνυκτα, ἐγερθεῖς, ἀνέμενα ν' ἀκούσω τὸν κώδωνα τοῦ γειτονικοῦ μου ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, στοὺς Ἀέρηδες –ἓνα γλυκύτατον ἀργυρόηχον κώδωνα». [1901]

Ἴσως ὅμως ἦλθε στὴν πρωτεύουσα καὶ λίγο ἀργότερα καθὼς ὁ ἴδιος 35-40 χρόνια μετὰ τὴν ἔλευσή του στὴν Ἀθήνα σὲ χρονογράφημά του δηλώνει ὅτι ἦλθε ἓνα χρόνο πρὶν τὸν Παπαδιαμάντη στὴν Ἀθήνα καὶ ἦταν αὐτὸς ποὺ τοῦ γνώρισε τόπους ἀθηναϊκοὺς ὅπως τὸ ἐντευκτήριον «Ὠραία Ἑλλάς»:

«Ἐδῶ ἦτο ἡ Ὠραία Ἑλλάς μετὰ τοὺς χρυσοῦς καὶ μεγάλους καθρέπτας, τοὺς μόνους δημοσίους χρυσοῦς καθρέπτας, καὶ τοὺς μεγάλους χρυσοῦς πολυελαίους τῆς μετὰ τὰ ἄπλετα φῶτα, πρὸ τῶν ὁποίων ἀπέμεινεν ἐκπληκτος ὁ συμπολίτης

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

Ὁ Ἀθηναῖος Μωραϊτίδης*

μου καὶ συνώνυμός μου Παπαδιαμάντης, ὅταν τὸν ὀδήγησα ἐκεῖ, φιλοδοξῶν ἀρχαιότητα ἐγώ, πρώτην φοράν ἐλθόντα εἰς Ἀθήνας, κατὰ ἓν ἔτος ἐγώ ἀρχαιότερος Ἀθηναῖος». [1901]

Ἄν ὁ Παπαδιαμάντης θεωρεῖται ὅτι πρωτοῦλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 1869, ὁ Μωραϊτίδης ἦλθε περὶ τὸ 1867-8. Ἐντέλει οἱ τριτεξάδελφοι Σκιαθίτες λογοτέχνες συνυπῆρξαν στὴν Ἀθήνα γιὰ πάνω ἀπὸ 30 χρόνια.

Στὸ διήγημά του «Τὸ τάξιμον» ἀναφέρεται πάλι στὴν περιοχὴ κατοικίας του, τοὺς Ἀέρηδες τῆς Πλάκας, καθὼς ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινούσε ὁ κλιμακωτὸς δρόμος ποὺ ὀδηγοῦσε στ' Ἀναφιώτικα, στὸ ἀρχοντόσπιτο τοῦ κυρ-Λάμπρου, ἥρωα τοῦ διηγήματος, ἄρχοντας τοῦ τόπου, πρῶην βουλευτοῦ καὶ ὑπουργοῦ, πατέρα τοῦ Χρηστάκη, πρωταγωνιστῆ τοῦ διηγήματος:

«Λιθόστρωτος κλιμακωτὴ ὁδὸς ἔφερε ἀπὸ τοὺς Ἀέρηδες κατ' εὐθείαν εἰς τὴν αὐλειὸν τοῦ οἴκου [...] Δὲν ἦτο τόσον ἀκάθαρτος τότε ἢ συνοικία αὕτη, κατοικία νῦν πλυντριῶν καὶ τρώγλη ἐπαιτῶν. Ἀπετέλει, πρὸς τὰ κάτω μάλιστα, τὸ ἀρχοντικώτερον τῶν Ἀθηνῶν μέρος, ἀφοῦ, καταβαίνων τις τὴν λιθόστρωτον κλιμακωτὴν ὁδόν, εὐρίσκετο μετ' ὀλίγον ἐν μέσῳ τῆς τύρβης καὶ τοῦ κόσμου τῆς φεσοφορῶσης ἀγορᾶς καὶ τῆς λαμποκοπούσης ἀπὸ τῆς λευκῆς φουστανέλλας “Ὠραίας Ἑλλάδος”. Καθαραὶ καὶ λευκαὶ οἰκίαι ἐστόλιζον τότε τὴν συνοικίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας σήμερον ὅλον ἐποσύρεται ἡ Πρωτεύουσα με ὄλον τὸν κόσμον τῆς καὶ τὸν πολυτάρχον βίον, ὡς νὰ μὴ θέλη νὰ ἐνοχλήσῃ τὴν ἱερὰν τοῦ θεοῦ χῶματος σιγὴν». [1899]

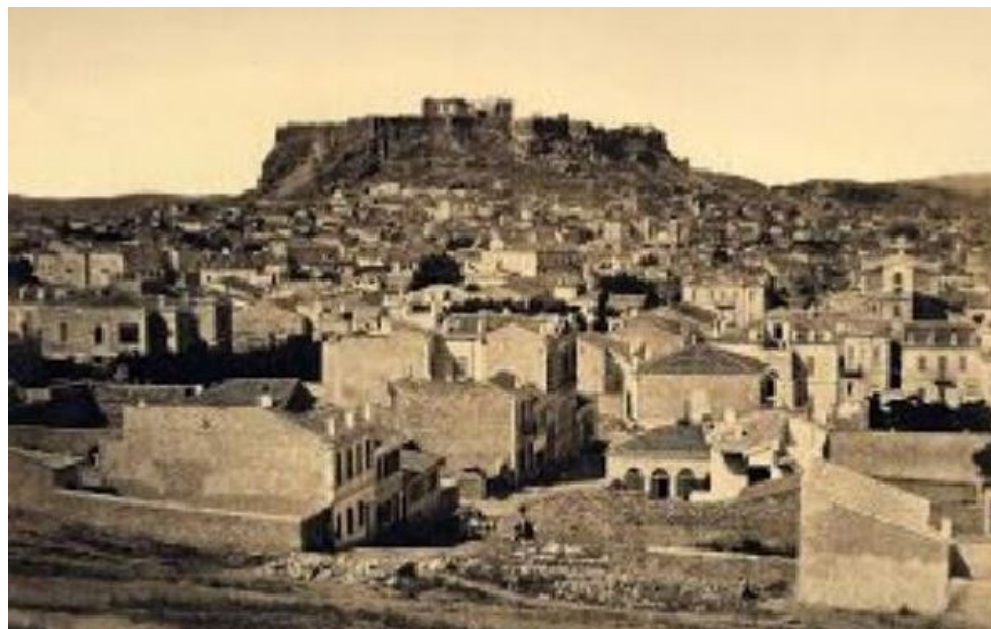
Πιο κάτω ἀπ' τοὺς Ἀέρηδες πίσω ἀπ' τὴν παλαιὰ Ἀγορά, ὅταν δὲν εἶχε ἀκόμη ἀνασκαφῆ ὁ ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ἀναφέρει ὅτι ἦταν ἢ μὴ σωζώμενη συνοικία «Κουντουριώτικα»: φτωχικὴ γειτονιά με οἰνοπωλεῖα καὶ μικρομάγαζα, ὅπου ὁ Μωραϊτίδης ἄκουγε, ὡς μαθητῆς τοῦ Βαρβακείου, «τὸ Ἀρχοντόπουλο», ἓνα δημῶδες τραγούδι τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21, ἀφιερωμένο στὸν πεσόντα στὸν Ἀνάλατο τοῦ Φαλήρου ἀγωνιστῆ τοῦ 1821 Γιαννάκη Νοταρᾶ (1805-1827), ποὺ τὸ τραγουδοῦσε ἀγωνιστῆς τῆς Ἐπανάστασης ἀπόστρατος χωροφύλακας καὶ τότε φύλακας τοῦ Ἀνακτορικοῦ κήπου:

«Τὸ ἀρχοντόπουλο»

...Ὁ μάρμπα-Γεώργης, ἓνας ὑψηλὸς καὶ ἐρρυτιδωμένος ἀπόστρατος χωροφύλαξ, φέρων τὴν ἰδιαιτέραν στολὴν φύλακος τοῦ ἀνακτορικοῦ κήπου, αὐτὸς ἐτραγουδοῦσε τὸ περίφημον “Ἀρχοντόπουλο”.

Εἰς μίαν γωνίαν ἐνὸς οἰνοπωλείου ἡσυχαστικοῦ, ἐκεῖ στὰ Κουντουριώτικα, εἰς ἓνα τραπεζάκι, εἰς τὴν ἄκρην ἐκεῖ, ὅπου μόλις ἔφθανε τὸ φῶς τοῦ λυχνarioῦ, ἤρχετο τακτικὰ ὅταν σχολνοῦσεν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλικοῦ κήπου, βιαστικά-βιαστικά, με τὴν μακρὰ χονδρὴ ρεδιγκότα του καὶ με τὸ ξύλινον χονδρὸν ραβδί του. Ἐκάθητο εἰς τὴν συνήθη θέσιν του. Ἐπαιρνε ταμπάκο στὴν ἀρχή, ἕως οὔ νὰ τοῦ φέρουν τὸ κατοσταράκι, κι ἐξεκρεμοῦσεν ἔπειτα ἀπὸ τὸν στῦλον, δίπλα του, τὸ τσιβουρί του, γλυκύτατον καὶ περιπαθέστατον ὄργανον. Ἐξηρόβηχε δύο-τρεις φορές, ἕως οὔ νὰ χορδίση καλὰ τὰ τέλια τοῦ τσιβουριοῦ καὶ ἄρχιζεν:

—Ἐγὼ εἶμαι τ' Ἀρχοντόπουλο, στὸν κόσμον ξακουσμένο!...». [1907]

Ἡ Ἀθήνα ἀπὸ τὸν Λυκαβηττό 1875, (Συλλογὴ Ἀθανασίου Κωνσταντίνου).

Τὰ «Κουντουριώτικα» στὴν «Παλαιὰ ἀγορά», τὰ ὁποῖα δὲν σώζονται σήμερον, οὔτε ὅμως καὶ στίς ἀρχὲς τοῦ 20^{ου} αἰ. ὅταν ἔγραφε ὁ Μωραϊτίδης τὸ χρονογράφημά του γιὰ τὸ Ἀρχοντόπουλο, τὸν Γιαννάκη Νοταρᾶ, τὰ περιγράφει καὶ σὲ ἄλλο χρονογράφημά του με τίτλο «ὁ Κυρ Βασίλης» καὶ εἶναι μιὰ μορφή νεκρολογίας τοῦ γνωστοῦ τότε ἰδιοκτῆτη ξενοδοχείων καὶ ἐστιατορίων Βασιλείου Κουρβέλη:

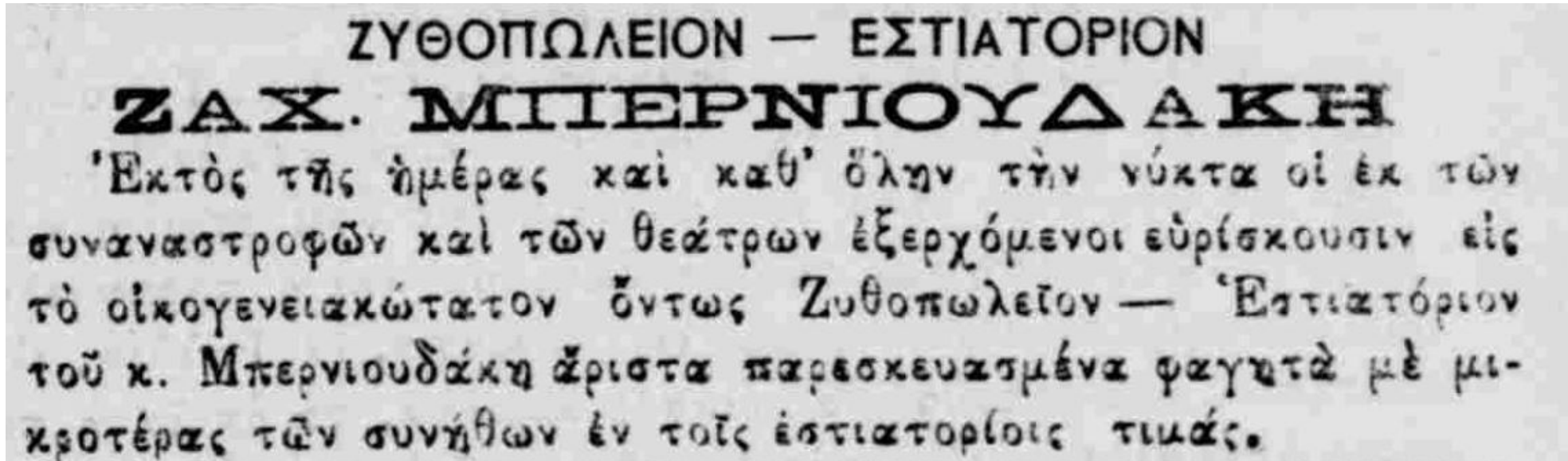
«Ἐκεῖ ἦτο ἡ ἀγορὰ τότε τῆς πόλεως, περὶ τὴν ὁποίαν ἀρέσκειται νὰ περιδιαβάσῃ ὁ λαός, ὡς μυῖαι εἰς τὰ κρεωπωλεῖα. Ἐκεῖ ἦσαν τὰ ἱστορικὰ Σκαλάκια με τὰ νυκτερινὰ των πατσασιδίκων κ' ἐκεῖ ἐξετείνοντο τὰ Κουντουριώτικα, σειρὰ οἰνοπωλείων καὶ μικρομαγειρείων, ὅπου ἤμποροῦσε νὰ εὔρη ὁ ἐπαγγελματίας, κατὰ τὸ ἀπαραίτητον πρωῖνόν του πρόγευμα, τοὺς καλλιχρωμοτέρους τηγανιτοὺς μπακαλιάρους, ὁ δὲ ἔμπορος καὶ μικροκτηματίας, κατὰ τὰς ἔσπερινὰς δοσοληψίας του, τὸ καλλίτερον ρετσίνατο, παρακάτω δὲ πέριξ τοῦ ἱστορικοῦ Τζαμίου, ὅπερ χρησιμεῖον ὡς διδασκαλεῖον τῶν στρατιωτικῶν μουσικῶν, διέχυνε, τὰς πρωῖνὰς ὥρας καθ' ἐκάστην, παθητικὰς ἀρμονίας τῶν κυριωτέρων ἰταλικῶν μελοδραμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τότε εἰς τὴν ἀκμὴν των καὶ τὴν δόξα των, εἰς τὴν μικρὰν ἀλλὰ τιμωμένην ἀκόμη ἀγορὰν τῆς πάλαι τουρκοκρατουμένης Ἀθήνας». [1901]

Ἄλλος τόπος διαμονῆς τοῦ Μωραϊτίδη στὴν Ἀθήνα ἦταν, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει στὰ προλεγόμενα τοῦ Α' τόμου τῶν Διηγημάτων του, οἰκία ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σίνα 16, με συγκάτοικο μάλιστα, περὶ τὸ 1880, τὸν Βλάση Γαβριηλίδη, γιὰ τὸν ὁποῖο σημειώνει πὼς ὑπῆρξαν συνεκδότες, με κεφάλαιο 10 δραχμὲς ἕκαστος, τοῦ *Μὴ Χάνεσαι*. Ἀκόμη, μᾶς παραδίδει τὴν διεύθυνση τῶν πρώτων γραφείων τῆς νέας ἐφημερίδας τοῦ Γαβριηλίδη, συνέχειας τοῦ *Μὴ Χάνεσαι*, τῆς ἱστορικῆς *Ἀκροπόλεως*, ὁδὸς Σταδίου 26, παραπλεύρως τοῦ γερμανικοῦ ἀρτοποιείου τοῦ Φίξ:

«Ὁ ἐκ Φαναρίου τῆς Πόλεως ἐλθὼν ἀείμνηστος Βλάσιος Γαβριηλίδης, κατὰ τὸν μέγαν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον, τὸν βλέπομεν οἱ λόγιοι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων διευθυντὴν τοῦ *Μὴ Χάνεσαι*, ἰδικῆς του ἐφημερίδος, τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ ἐκδίδῃ με ἀρχικὸν κεφάλαιον 10 δραχμῶν ἰδικῶν του καὶ 10

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

Ὁ Ἀθηναῖος Μωραϊτίδης*

. Ζυθοπωλεῖον - Ἐστιατόριον «Ζαχαρία Μπερνιουδάκη». Ἐφ. *Νέα ἐφημερίς*, φ. 12. 1. 1891.

δραχμῶν ἰδικῶν μου — συνοικούσαμεν τότε ἐν ὁδῷ Σίνα ἀριθ. 16. Ἀλλὰ μικρὸν χρονικὸν διάστημα διὰ τῆς ἐφημερίδος του αὐτῆς, ἐν ἣ συνεκέντρωσε μὲ τὴν μαγικὴν του δύναμιν τὰ πλέον ζωηρὰ πνεύματα τῶν τότε νεαρῶν λογίων, ἀποκτήσας κύρος καὶ ἐπιβολήν, μίαν ἡμέραν οἱ Ἀθηναῖοι καταβαίνοντες τὴν ὁδὸν Σταδίου ἐκθαμβοῖς ἰστάμεθα νὰ διαβάσωμεν μίαν μεγάλην ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 26 οἰκίας, πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ, ἐπὶ σανίδος μὲ μεγάλα γράμματα, παραπλεύρως τοῦ γερμανικοῦ ἀρτοποιείου τοῦ Φίξ, ἐπιγραφὴν». [1927]

Σχετικὰ μὲ τὰ νέα γραφεῖα τῆς *Ἀκροπόλεως*, —τὰ παλαιὰ γιὰ ἕναν περίπου χρόνον, ἦταν στὴν ὁδὸν Μουσῶν 6 (νῦν Καραγιώργη Σερβίας) ὅπου καὶ τὰ γραφεῖα τοῦ *Μὴ Χάνεσαι*—, φαίνεται ὅτι τὸ γερμανικὸ ἀρτοποιεῖο ἦταν ὄχι παραπλεύρως, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μωραϊτίδης, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδας ἐνῶ δὲν ὀνομαζόταν τοῦ «Φίξ» ἀλλὰ τοῦ «Σίν». Ἐνδεχομένως ἐπρόκειτο γιὰ τὰ ἀρτοποιεῖο:

«Σὶν Στέφ. Κάρολος, κατασκευαστὴς ἄρτων Γερμανίας καὶ Γαλλίας». [1875]

ποὺ ἦταν παλαιότερα στὴν ὁδὸν Κολοκοτρώνη, κοντὰ στὰ γραφεῖα τοῦ *Μὴ Χάνεσαι* καὶ μετακόμισε Σταδίου 26 ὅπου ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀρτοποιεῖο ἢ ἐπιγραφὴ «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ», τὴν ὁποία μνημονεύει ὁ Μωραϊτίδης. Ἐνδεχομένως, μετὰ τὴν παρέλευση πολλῶν ἐτῶν ἀπὸ τότε ποὺ συνέβη τὸ γεγονός μέχρι ποὺ τὸ κατέγραψε στὰ προλεγόμενά του ὁ Μωραϊτίδης στὸν Α' τόμον τῶν *Διηγημάτων* του, δὲν συγκράτησε στὴ μνήμη του σωστὰ ὀνόματα, ἀριθμοὺς καὶ διευθύνσεις.

Ὁ τελευταῖος χώρος διαμονῆς τοῦ Μωραϊτίδη στὴν Ἀθήνα, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Σκιάθον, ἦταν μιά μικρὴ κατοικία, «τὸ ἐρημητήριο μου», ὅπως τὸ ἀποκαλοῦσε, στὴν ὁδὸν Καποδιστρίου 12: «ἐν μέσῳ εἰκονισμάτων ἱερῶν βιβλίων καὶ πνοῆς λιβανωτοῦ, ψάλλων κατασκευαστικώτατα τροπάρια ἰδίας συνθέσεως» κατὰ τὸν Νιρβάνα. Στὸ ἡσυχαστήριό του συνεντευξιάστηκε μὲ τὸν Στέφανο Δάφνη καὶ εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος τὸν ἐπεισε νὰ ἐκδώσει τὰ διηγήματά του καὶ τὰ ταξιδιωτικά του.

Μιά ἀνθρώπινη προσωπικὴ στιγμή τοῦ Μωραϊτίδη, ποὺ τὸν δικαιώνει στὰ μάτια τῶν ἀναγνωστῶν του καὶ ἱκανοποίησε ἀσφαλῶς καὶ τὸν ἴδιο, εἶναι ἡ σκηνὴ ποὺ μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὰ προλεγόμενα τοῦ Α' τόμου τῶν *Διηγημάτων* του ὅταν στὸ ἐστιατόριον «τοῦ Τσούχλου», ὅπως τὸ ὀνοματίζει, παρακολουθεῖ τοὺς νεαροὺς

σπουδαστὲς τῶν Ἀθηνῶν, τὰ συμπαθητικά του *ξενάκια* ὅπως τὰ ἀποκαλεῖ, ἐνῶ ἀπολαμβάνουν τὸ φαγητό τους νὰ διαβάσουν μὲ ἐμφανῆ χαρὰ ἀλλὰ καὶ συγκίνηση τὸ ἐορταστικὸ διήγημά του:

«Κι ἐγὼ ἀπὸ μικρὸς ξενιτευθεὶς ξενάκι ἤμουν καὶ συνέτρωγον μαζί των εἰς τοῦ Τσούχλου παρὰ τὴν Καπνικαρέαν χωρὶς [...] οἱ προσφιλεῖς μου ἀναγνώστες [...] νὰ μὲ γνωρίζουν. Καὶ τοὺς ἔβλεπον ἐκείνην τὴν ὀλίγην ὥραν τῆς ἀναψυχῆς νὰ τρώγουν ἐνῶ ἐδιάβαζαν συνάμα τὸ Διήγημά μου· καὶ τοὺς ἐκαμάρων καὶ ἐμακάριζον συγχρόνως καὶ τὸν ἑαυτὸν μου — διατὶ νὰ τὸ κρύψω— ὅπου κατόρθωνα νὰ συγκινήσω τὴν νεότητά των καὶ νὰ φαιδρύνω τὴν ψυχὴν των». [1927]

Ἐπρόκειτο γιὰ τὸ ἐστιατόριον «Δήμητρα» τοῦ Ι. Θ. Τσούχλου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου μεταξὺ Καπνικαρέας καὶ «Ὠραίας Ἑλλάδος».

Μία ἄλλη ταβέρνα ὅπου σύχναζαν μαζί μὲ τὸν Παπαδιαμάντη ἦταν ἡ «Σαντορινιά» τῆς ὁδοῦ Καλαμιώτου τὴν ὁποία ἀναφέρει στὸ διήγημά του «Χριστούγεννα στὸν ὕπνο μου». Ἐκεῖ, στέκι λογίων καὶ συγγραφέων καὶ ἡμῶν τῶν *δύο ἄλλων*, ὅπως προσδιορίζει ὁ Μωραϊτίδης τὴν παρουσία τῶν τριτεξαδέλφων, ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης, ἀφοῦ ἔπινε λίγο γιὰ νὰ ζεσταθεῖ, ἔψελνε τὰ ὠραιότερα τροπάρια:

«Κατωτέρω κατάκλειστος, μὲ τὰς μεγάλας ὑψηλὰς πόρτας της, σιωπηλὴ ὡς ἔρημος, ἐφαίνετο ἡ μεγάλη Σαντορινιά ταβέρνα τοῦ Καλαμιώτη, τὸ προσφιλεῖς ἐντευκτήριον ὑπαλλήλων, δικηγόρων καὶ ἐμπόρων, καὶ ἡμῶν τῶν δύο ἄλλων, εἰς τῆς ὁποίας τὰ ὑπόγεια ὑπάρχουν δεκαπέντε εἰδῶν κρασιά. Πόσες φορές ἐκεῖ ὁ Ἀλεξανδρῆς κουτσοπίνων ὑπέψαλε τὰ ὠραιότερα τροπάρια ἐν μέσῳ ἐκλεκτῆς παρέας λογίων καὶ συγγραφέων ὅπου τὸν ἐκαμάρωναν ἐκθαμβοῖς. Ἐνῶ παρέκει ὁ μάστρο-Θάνος ὁ σουβατζῆς ἐξετέλει ἕνα δυσκολώτατον στοίχημά του ἐνώπιον τῆς παρέας του, κατεβάζων τὸν ρητινίτην εἰς τὸν λάρυγγα χωρὶς νὰ βρέξῃ τὸ στόμα του». [1898]

(Ἀκολουθεῖ)

*Ἀνακοινώθηκε στὴν Παπαδιαμαντικὴ βραδυὰ τῆς Ε.Π.Σ., τῆς 21 Ἀπρ. 2021.

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

Ὁ Ἀθηναῖος Μωραϊτίδης*

(β')

Ἀγαπημένο στέκι ψυχαγωγίας τοῦ Μωραϊτίδη ἀλλὰ καὶ τῶν μελῶν τοῦ Σύλλογου «Παρνασσός» ἦταν ἡ θρυλικὴ μυρραρία «Μπερνιουδάκη», στέκι φιλοτέχνων καὶ λογίων. Ὁ Μωραϊτίδης ἐκλέγεται μέλος τοῦ «Παρνασσού» νεότατος τὸ 1873, μόλις 23 ἐτῶν. Λοιπόν, μετὰ τὶς θυελλώδεις συζητήσεις στὸν Σύλλογο, μετέβαιναν σὲ ἕνα ξεχωριστικὸ δωμάτιο τοῦ ζυθοπωλείου στὸ ὁποῖο ἐλάμβανε μέρος ἕνα εἶδος συνέχειας τῆς συνεδρίας στὸν Σύλλογο, ὅπου, ὅπως μᾶς δηλώνει καὶ ὁ Δροσίνης, τὸ «ξανθὸ ποτόν», ὅπως ἀποκαλοῦσε τὴν μύρα ὁ Μωραϊτίδης, ἐξομάλυνε τὶς ἀντιθέσεις καὶ τὶς ἀντεγκλήσεις:

«Αἱ τακτικαὶ μάλιστα συνεδριάσεις τοῦ ἦσαν μία ὠραιότητα ἀπόλαυσις. Θὰ ἤκουα τὸ ὄνομά μου, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Καταλόγου, δίπλα μὲ τὰ πλέον γνωστὰ ὀνόματα τοῦ κόσμου τῶν γραμμάτων. Θὰ ἐλάμβανα μέρος εἰς τὰς συζητήσεις μὲ καμμίαν διακοπὴν ἢ καὶ μὲ καμμίαν γνώμην. Αὐτὰ ὅλα ἦσαν πάντερπνα. Διότι πολλάκις αἱ συζητήσεις ἐν τῷ Σύνλλογῳ, ἰδίως κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ, ἐλάμβανον ἔντασιν πάθους. Ἐντασιν ὀργῆς καὶ διαιρέσεως. Ἐλάμβανον χαρακτηῖρα Συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι μετὰ τὰς τόσον ζωηρὰς λογομαχίας κατέληγον συνήθως τὰ δύο κόμματα εἰς τὴν ψυχαγωγικὴν αἴθουσαν τοῦ ζυθοπωλείου Μπερνιουδάκη, ὅπου ὑπὸ τὰς ἀφθόλους σπονδὰς τοῦ ξανθοῦ ποτοῦ ἀπεσβέννυντο εὐαρέστως τῆς προηγηθείσης λογοκοπίας αἱ νεανικαὶ ἐξάψεις».[1922]

Οἱ μυρραρίες, τὰ ζυθοπωλεῖα τῶν Ἀθηναίων ἦσαν ἀγαπημένος τόπος ψυχαγωγίας τῶν Ἀθηναίων καὶ ἰδιαίτερα τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὰ 1875 λειτουργοῦν 11 μυρραρίες στὴν Ἀθήνα. Τὸ ζυθοπωλεῖον τοῦ Ζαχαρία Μπερνιουδάκη βρισκόταν στὴ διεύθυνση Φωκίωνος 3 κοντὰ στὸν «Παρνασσὸ» καὶ τὴν Μητροπολὴ καὶ ἐθεωρεῖτο τὸ πιὸ δημοφιλές, ὁ δὲ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀπεκαλεῖτο Πατριάρχης τῶν ζυθοπωλῶν.

Χαρακτηριστικά, σὲ διαφημιστικὴ καταχώριση στὰ 1890 (ΑΣΤΥ) διαβάζουμε:

«Τὸ ζυθοπωλεῖον Βερνιουδάκη, τὸ ἀρχαιότερον πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις, ἴσως δὲ καὶ τὸ πρωτεῦον ἀκόμη ἐπὶ κομψότητι, φιλοκαλία καὶ καθαριότητι, ἐσκέφθη ἤδη διὰ τοὺς πολυαριθμοὺς θαμῶνάς του, καταλλήλως εὐπρεπισθὲν καὶ διασκευασθὲν, πλουσιώτατα δὲ ἐφοδιασθὲν δι' ὅλων τῶν ἀναγκαίων. Σὺν τοῖς ἄλλοις μετέβαλεν εἰς ὠραιότητα αἴθουσαν τὴν πρῶην ἐσωτερικὴν αὐτοῦ αὐλήν, αἴθουσαν κομψήν, καθαριωτάτην, καταυγαζομένην ὑπὸ φωτός, ἔνθα δύναται τις νὰ διέλθῃ πολλὰς εὐαρέστους ὥρας, μεταξὺ ἐκλεκτῆς κοινωνίας πίνων μεθ' ἡδονῆς τὸν ἀφρώδη ζῦθον τοῦ Μονάχου ἢ Δρίερ ἢ τοῦ ἐγχωρίου, ἐκλεκτῆς πάντοτε ποιότητος καὶ κεντῶν τὴν ὄρεξιν τοῦ διὰ παντοίων ἐκλεκτῶν ἐδωδίων».

Τὸ ζυθοπωλεῖον Βερνιουδάκη εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν του, εἰς τὴν ὁδὸν Φωκίωνος, ἀπάροδον τῆς ὁδοῦ Ἐρμού, ὅπισθεν τῆς Μητροπόλεως».

«Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης», Λάδι σὲ πανί, 40X35 ἐκ., ἔργο (2024) Δημήτρη Παπανικολάου.

Ἕνα ἰδιαίτερο στιγμιότυπο ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Μωραϊτίδη στὴν Ἀθήνα ἀναφέρεται στὸ χρονογράφημά του ποὺ τιτλοφορεῖται: «Ἀπὸ τὴν Ἀγιοργιάτικη κίνησιν. Πόλις ἐορτάζουσα», ποὺ δημοσιεύεται, στὶς 24 Ἀπριλίου 1902, στὴν ἐφημερίδα *Ἀκρόπολις*, ὅπου περιγράφει τὸ παρθενικὸ ἄκουσμα τῆς κωδωνοκρουσίας, ἀπὸ τὴν καμπάνα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λυκαβηττοῦ:

«Πρῶτος ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τῆς χθεσινῆς πανηγύρεως τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὁ μέγας κώδων τοῦ Λυκαβηττοῦ, ξυπνητῆρι βαρύκροτον θαρρεῖς, τοῦ γέρω-Λουλουδάκη».

Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λυκαβηττοῦ κτίστηκε στὰ 1900 μὲ χορηγία τοῦ μεγαλοεπιχειρηματία Νικ. Θών, ἐνῶ ἡ καμπάνα, ἡ ὁποία δὲν σώζεται σήμερα, δωρεὰ τῆς βασίλισσας Ὑλγας, τοποθετήθηκε τὸ 1902. Ἡ καμπάνα ἤχησε γιὰ πρώτη φορὰ στὶς 23 Ἀπριλίου τοῦ 1902. Ἦταν αὐτὸς ὁ βαρύκροτος ἤχος ποὺ ἀναφέρει ὁ Μωραϊτίδης στὸ χρονογράφημά του.

Ὁ Κρητικῆς καταγωγῆς μοναχὸς Ἐμμανουὴλ Λουλουδάκης († 1885), ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ τελευταῖος κτήτωρ τοῦ ναοῦ καὶ μόναζε σὲ πα-

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

Ο Αθηναῖος Μωραϊτίδης*

Αθήνα 1873-74, Τò θέατρο τῶν «Ἰλισσιδίων Μουσῶν» μετέπειτα «Παράδεισος», [ἀπὸ τὸ ἱστολόγιο «Ἡ Ἀθήνα μέσα στὸν χρόνο»].

ρακείμενο κελλί. Τὸν Ἐμ. Λουλουδάκη ἀναφέρει ὁ Μωραϊτίδης καὶ στὸ ταξιδιωτικὸ του χρονογράφημα: «Μέσ' στὰ χιόνια. Ἀπὸ ποῦ πᾶνε γιὰ τὸ Καρπενῆσι», ὅταν εὐρισκόμενος στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου τοῦ 1901 στὴ Λαμία, στὴν πορεία του πρὸς τὸ Καρπενῆσι, ἀντικρίζοντας τὸν λόφο τῆς Ἀκρολαμίας ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου του γράφει:

«Θὰ ἐνοικιάσητε δωμάτιον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον “Ἡ Εὐρώπη”. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ παράθυρόν σας, πέραν, ἕνα ὠραῖον βουνάκι μὲ τὰ πευκάκια του, ἡ ἱστορικὴ Ἀκρολαμία, θὰ σᾶς ὑπενθυμίξη τὸν προσφιλῆ σας Λυκαβητόν. Ἀπαράλλακτον ὁ Λυκαβητός, τὸ φρούριον τῆς Λαμίας. Ὑψηλός, καμαρωτός, μὲ τὰ πευκάκια του, μὲ τοὺς βράχους του καὶ μὲ τὸν Λουλουδάκη του, τὸν ἐπτάψυχον ἥρωα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Δὲν ἤθελα νὰ ξεκολλήσω τὰ μάτια μου ἀπὸ τὸ βουνάκι αὐτό. Θαρροῦσα πὼς εἶμαι ἀκόμη εἰς τῆς κυρὰ-Χαραλάμπαινας τὸ σπιτάκι, ὁδὸς Ἐρεσοῦ καὶ ἔβλεπα τὸν ἀγαπημένον μου Λυκαβητόν».[1902]

Σπουδαῖο κορυφαῖο γεγονός γιὰ τὸν Αθηναῖο Μωραϊτίδη, εἰδικὰ γιὰ

τὸν δραματουργὸ Μωραϊτίδη, ἦταν ὅταν σὲ ἡλικία μόλις 26 ἐτῶν βραβεύτηκε στὸν Νικοδήμιο δραματικὸ διαγωνισμὸ μὲ τὸ πεντάπρακτο δράμα του *Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν*. Τὸ ἔργο γράφεται σὲ σχετικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα –μόλις περίπου πενήντα χρόνια– ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖο ἐντάσσεται στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἀγώνα τῆς Παλιγγενεσίας, εἶναι δὲ ἐνταγμένο στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, πὺ ἀπαιτοῦσε, ὡς μείζον πολιτικὸ ζήτημα, τὴν ἐθνικὴ καὶ ἐδαφικὴ ὁλοκλήρωση τοῦ μικροῦ τότε Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Τὸ ἔργο εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Ἀγωνιστὴ τοῦ '21, τὸν Ψαριανὸ ὑποναύαρχο Κωνσταντῖνο Νικόδημο (Ψαρὰ 1795/6-Αθήνα 2 Ἀπριλίου 1879) ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκεῖνος πὺ θέσπισε –ὡς χορηγός– τὸν φερόνυμό του διαγωνισμὸ.

Εἶχε ὡς θεματικὴ τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ ἱστορικὸ γεγονὸς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21: τὴν καταστροφὴ τοῦ μικροῦ νησιοῦ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τὶς Τουρκικὲς δυνάμεις. Τὸ βραβεῖο τοῦ ἀγωνοθέτη, ἀνὰ τὰ πελάγη ἀγωνιστῆ τοῦ 1821, συνοδευόταν, συμφώνως μὲ ὅσα προβλέπονταν στὴν προκήρυξη τοῦ διαγωνισμοῦ, ἀπὸ χορηγία ἐκ χιλίων δραχμῶν πρὸς τὸν νικητὴ. Ἡ ἀνάγνωση τῆς ἐκθεσης καὶ ἡ ἀνακοίνωση τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Νικοδημίου διαγωνισμοῦ

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

‘Ο Αθηναῖος Μωραϊτίδης*

πραγματοποιήθηκε την Κυριακή 6 Ιουνίου 1876, ώρα 5 μ.μ., στην με-γάλη αίθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Κριτὲς ἦσαν ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Πανταζίδης, ὁ ποιητὴς Γεώργιος Παράσχος καὶ ὁ λογοτέχνης Ἄγγελος Βλάχος ὡς εἰσηγητὴς. Ὁ Ὑπουργὸς παιδείας παρέδωσε τὸ χρηματικὸ βραβεῖο ἐκ χιλίων δραχμῶν στὸν νικητὴ, ὁ δὲ ἀγωνοθέτης ἔθεσε στέφανον δάφνης ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη ὑπὸ τὴν ζωνρὴν ἐπευφημίας τοῦ ἀκροατηρίου. Μετὰ τὴν στέψη του ὡς νικητῆ τοῦ διαγωνισμοῦ ὁ Σκιαθίτης δραματογράφος, μὲ μιὰ χειρονομία εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ψαριανὸ ἥρωα τῆς Ἐπαναστάσεως, ὑποναύαρχο Κωνσταντῖνο Νικόδημο, ἔκυψε καὶ ἀσπάστηκε τὴν δεξιάν του. Ὅπως σημειώνεται στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς:

«...Κατελθόντος ἐκ τοῦ βήματος τοῦ κ. εἰσηγητοῦ ὁ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργὸς ἤνοιξε τὸ δελτίον τὸ περιέχον τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ τοῦ τρίτου δράματος, οὗτος δὲ ἦτο ὁ κ. Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης· γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων καλῶν ποιητικῶν ἔργων. Ἐπευφημούντων τῶν ἀκροατῶν ὁ ἀγωνοθέτης κ. Κ. Νικόδημος ἔστειψε τὸν ποιητὴν ἀσπασθέντα τὴν χειρὰν τοῦ ὑποναύαρχου».

Ὅταν δὲ ἦλθε ἡ στιγμή τῆς ἀπονομῆς, ὁ ἀγωνοθέτης Κ. Νικόδημος ἔθεσε τὸν στέφανο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀριστεύσαντος δραματογράφου Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη τοῦ εἶπε συγκινημένος:

«Σὲ συγχαίρω ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ σου ταύτῃ θέτων δ’ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου τὸν ἀειθαλῆ τοῦτον στέφανον, εὐχομαι, ἵνα τὸ νικηφόρον ἔργον σου χρησιμεύσῃ ὡς οἰωνὸς ἄριστος εἰς τὰς μελλούσας ὑπὲρ τῆς πατρίδος συγγραφάς σου».

Ἡ θεατρικὴ παράσταση πραγματοποιήθηκε στὶς 17 Ἀπριλίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1877 ἀλλὰ πρὸς τὴν μεγάλην παρουσίαν κοινῶν ἢ ἀποτυχία ἦταν πλήρης, ἀναγκάζοντας καὶ τὸν ἴδιο τὸν δραματογράφον, τὸν Ἀλέξανδρον Μωραϊτίδη νὰ ἀποχωρήσῃ ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὸ θέατρο, ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν τῆς παράστασης, ὅπως γράφει σημείωμα ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς:

«Ἡ παράστασις τῆς *Καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν* τιμηθεῖσα ὑπὸ θεατῶν πολλῶν καὶ ἐκλεκτῶν ἀπέτυχε καθ’ ὅλα τὰ σκηνικὰ καὶ ἐλύπησεν ἡμᾶς λίαν ἐμπιστευθέντες καὶ τὴν ἐπιτροπὴν μὴ φανεῖσαν ἀυστηροτέραν. Οὐχ ἦττον λόγοι πολλοὶ συνέτειναν, περὶ ὧν αὖριον. Ὁ ποιητὴς ἐπανειλημμένως ἐκλήθη ἐπὶ σκηνῆς, διότι τὸ ἔργον ἐκρίθη ἄξιον, ἀλλ’ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἀναχωρήσει».

Ἐντυπωσιακός, μὲ παραστατικὲς εἰκόνες καὶ διαλόγους, ἀντίλαλος ἀπὸ μιὰν Ἀθήνα τοῦ 1900, εἶναι ὁ πρωῖνός, ὀρθρου βαθέος, περίπατός του ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο Πευκακίων μέσω τῶν ὁδῶν Ἀραχῶβης, Πατησίων καὶ πλατείας Ὀμονοίας πρὸς τὴν Νέα Μεγάλῃ Ἀγορᾷ, στὴν Ἁγία Κυριακὴ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, καὶ τὸν Ἅγιο Ἀνδρέα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Χαρακτηριστικά, στὶς πέντε τὸ πρωῖ βρίσκεται στὴν Ἀγορά:

«...Πρέπει νὰ πλησιάσῃ πλέον ἡ πέμπτη πρωῖνῆ, διότι ἤρχισε τὸ θορυβῶδες ἐξύπνημα τῆς Ἀγορᾶς, ἥτις σὰν Ἡρακλῆς μ’ ἐν γιγάντειον χασμουρητὸν ἀποτινάσσει τὴν χαῦνον τοῦ ὕπνου νάρκη, καὶ σὰν ἵππος καλοθρεμένος κὶ εὐγενής, ὅπου μὲ χρεμετίσματα χαρμόσυνα ἀναπηδᾷ ἐπάνω

σειῶν τὴν ὑπερήφανον χαίτην του. [...] Τὴν ὥραν αὐτὴν ἡ Μεγάλῃ Ἀγορᾷ παριστᾷ εἰκόνα ἐγειρομένου, ὅστις μὲ τὸν κορμὸν ἀνασηκωθέντα ἀρχίζει νὰ τρίβῃ τὴν λύμην τῶν ὀφθαλμῶν του μὲ τὰς τεραστίας χεῖράς του, ἐνῶ οἱ πόδες του κατάκεινται ἀκόμη [...] Κρητικοὶ συλλέκται ἀγριολαχάνων ἐκόμισαν τοὺς σάκκους μὲ τὰ ραδίκια τὰ ἄγρια, βαρεῖς ἀπὸ τοῦ καταβρέγματος, τὰ ὅποια ζυγίζονται μὲ προσοχὴν ὑπὸ τῶν μανάβηδων.

Ἄλλοι μὴ ἐκθέτοντες τὰ εἶδη τῶν εἰς τὸ λαχανοπάζαρον προτιμοῦν νὰ κάμνουν τὴν πώλησιν ἀπευθείας εἰς τὴν ἀγοράν. Καὶ ἀκολουθοῦν συζητήσεις καὶ συμφωνίαι, καὶ διακοπαὶ καὶ ἀστεῖσμοί:

—Νὰ τοῦ πῆς χαιρετίσματα αὐτουνοῦ πού σ’ ἔστειλε. Τί πράσσα εἶναι αὐτὰ βρὲ ρεζίλη; Τί σέλινά εἶναι αὐτὰ βρὲ σταματισμένε;

—Χαμπάρια ἀπ’ τὸ Καρπενήσι!

—Τί μολόχες εἶναι αὐτές; Ἀπ’ τὸ νεκροταφεῖο δίχως ἄλλο θὰ τὰ μάζεψες.....

Ὀλίγον ἀκόμη καὶ φθάνουν ἐν κωδωνισμοῖς χαρᾶς οἱ ψαράδικες σοῦστες, κομίζουσαι τῶν ἰχθύων τὴν ἄγρην ἀπὸ τὸν Ὠρωπὸν καὶ τὸ Πόρτο-Ράφτη, μέσα σὲ κασσόνια στενόμακρα. Ἀμέσως οἱ σοῦστες περικυκλώνονται ἀπὸ τοὺς ἀναμένοντας ἐκεῖ ψαράδες τῆς Ἀγορᾶς, οἱ ὅποιοι ἀνοίγουν πάραυτα τὰ ψαροκασσόνια καὶ ἀνασκαλεύοντες τοὺς βόλους τοῦ πάγου ἀναζητοῦσι μὲ τὰς χεῖράς των ἀνιχνεύοντες τὰ ἐν αὐτοῖς ποικίλα εἶδη τῶν ἰχθύων καὶ μαλακίων καὶ ὀστρακοδέρμων». [1900]

Σὲ δύο παραθέματα ἀπὸ τὸ Ἀθηναϊκὸ διήγημά του «Χρυσὴ καδένα», ὁ Μωραϊτίδης, μὲ περιγραφικὴ δεινότητα, παρουσιάζει τὶς δύο ὄψεις τῆς Ἀθήνας: τῆς Ἀθήνας «τῆς αὐχμώσης καὶ ρυπαρᾶς, ὡς ἐρήμου ἄνευ ὀάσεως, τῆς βριθούσης ξενισμῶν πολυανθρώπου Βαβυλῶνος» ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης Ἀθήνας «τῆς Πεντελησίας νύμφης τῆς νεόλουστης παρθένου τοῦ Φαλήρου, τῆς μονογενοῦς τῆς Ἑλλάδος πόλεως». Ἀγαπᾷ τὴν Ἀθήνα μὲ τὰ καλά της καὶ τὰ προβλήματα της ὅπως ἕνας πατέρας τὴν θυγατέρα του· πού ἐπαινεῖ τὰ προτερήματά της, τὰ προσόντα της, τὰ κάλλη της, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτιμᾷ, τὴν παρατηρεῖ γιὰ τὰ λάθη καὶ τὶς παραλείψεις της καὶ τὶς ἀποτυχημένες ἐπιλογές της: θηρευτῆς τῆς ὀμορφιάς ἀλλὰ τοῦ οἰκτροῦ θεάματος τῆς πρωτεύουσας· ἕνας συνδυασμὸς πού συνοψίζει τὴν ὅλη πόλη καὶ δίνει ὑπόσταση στὴ διαχρονία της· μιὰ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸ ἐπιθυμητὸ καὶ τὴν πραγματικότητα:

«Ἄλλ’ ἐκεῖνη, ἐνῶ ἐθλίβετο, ἀπαρηγόρητος, διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ συζύγου της, περὶ οὗ εἶχεν ἀπελπισθῆ πλέον, ἐπικραίνετο συνάμα καὶ διὰ τὸ οἰκτρὸν τῶν Ἀθηνῶν θέαμα, μιᾶς πόλεως αὐχμώσης καὶ ρυπαρᾶς. Σχεδὸν ἔκλαιε, διότι δὲν εὔρεν αὐτάς, ὡς τὰς ὠνειρεύετο, ὡς τὰς τῆς παρέστησαν. Βόρειοι δυτικοὶ ἄνεμοι, πνέοντες μετὰ βίας ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας τῆς ἀνοίξεως, ἀνετάρασσαν σύμπαν τὸ ἔδαφος αὐτῶν, ἐξεγείροντες νεφέλας κόνεως παχείας καὶ στερεᾶς, μετ’ ἀγριότητος ἀσυνήθους. Μόνον εἰς τὴν θάλασσαν εἶχεν ἰδεῖ τοιαύτην δύναμιν τῶν στοιχείων ἢ Θωμαῆ. Νὰ φυσᾷ μανιώδης ὁ βορρᾶς καὶ ἀναρπάζων σύσσωμον τὸ κῦμα, νὰ τὸ σκορπίσῃ πέραν ἐν ἀφρῶ συσσυρί-

Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης

Ὁ Ἀθηναῖος Μωραϊτίδης*

Δήμητρα Ι. Θ. Τσοῦγλου ὁδὸς Αἰόλου, πλησίον πύλης Ὀραίας Ἑλλάδος.

Ταβέρνα «Δήμητρα» ὁδοῦ Αἰόλου, τοῦ Ι. Θ. Τσοῦγλου, ὅπου σύχναζε ὁ Ἀλέξ. Μωραϊτίδης.

ζοντι, ἀπαράλλακτα ὡς ὁ μαῖστρος ἐσάρωνε τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν, κατακαλύπτων τὰ πάντα ὑπὸ τὴν ὠχρὰν ἐκείνην τέφραν. Καὶ μάρμαρα καὶ φῶτα καὶ χρωματισμοὺς καὶ ἀνθρώπους καὶ δένδρα. Ἐβλεπε τὰς ὀραίας ἀκακίας τῶν δενδροστοιχιῶν, φθινούσας ὑπὸ τὸ χῶμα τὸ πηκτὸν ἐκεῖνο, ὡς νὰ ἦσαν ἄνθρωποι θαμμένοι ζωντανοί. Ἐβλεπε πολῦτιμα ὑφάσματα ἀγνώριστα ἀπὸ τὴν κόνιν εἰς τὰς θύρας τῶν ἐμπορικῶν. Ἐβλεπε κρέατα ἐπιπεπασμένα διὰ παχέος στρώματος λύθρου τῶν ὁδῶν, μ' αἵματα μαῦρα, αἵματα ὄζοντα. Ἐβλεπε τὰ πρὸ τῶν παντοπωλείων ὄψα, ἀγνώριστα ἀπὸ τὰς διαφοροὺς τῶν δρόμων ἀκαθαρσίας, μὲ τὰς ὁποίας ὁ ἄνεμος τὰ ἐμόλυνε, μὲ ὄλας τῶν παντοπωλῶν τὰς προφυλάξεις. Ἐβλεπεν ὀπώρας καὶ λαχανικά, ἐφ' ὧν εἶχον συσσωρευθῆ ὄλα τὰ κάρφη καὶ ἄχυρα. Φοίνικας καὶ σῦκα, συλλεγέντα, θαρρεῖς ἀπὸ τοῦ πηλοῦ, καὶ κορινθιακὴν σταφίδα περιμαζευθείσαν ἀπὸ τοῦ βορβόρου, ὡς τὰ σκουπίδια τῶν σαρωτῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἔσπευδον, ὡς διωκόμενοι, μὲ βλεφαρίδας πιναράς, μὲ πώγωνα ὠχροὺς, χωρὶς πῖλους. Ἄνιπτοι καὶ ἀκτένιστοι ἄνθρωποι, τῆς ἐφαίνοντο. Ἄν δὲ πότε κατέπαυεν ὁ ἄνεμος, ἐφλέγετο τότε ἡ ξηρὰ πόλις ὑπὸ τοῦ καυστικοῦ ἡλίου, συμφλέγουσα καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα, ὡς ἔρημος ἄνευ ὀάσεως.

— Αὐτὴ εἶναι ἡ Ἀθήνα!»

[...]

«Μίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα ἡ βροχὴ ἀπαύστως κατέπιπεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὰ πρωτοβρόχια ἐνωρὶς εἶχον ἐπισκεφθῆ τὴν ξηρὰν πόλιν, τὸ φθινόπωρον ἐκεῖνο.... Τῆ δ' ἐπαύριον ὁμως, πρωὶ-πρωί, ἔλαμπεν ἡ μαρμαρίνη πόλις ὡς νεόλουστος παρθένος τοῦ Φαλήρου, λευκὴ-κατάλευκος. Τὰ δένδρα τῶν ὁδῶν, ἀποτιναχθέντα ἀπὸ τῆς παχείας τῶν κόνεως, ἐδροσοβολοῦσαν μὲ τὰ καταπράσινα φύλλα τῶν. Τὸ μικρὸν τῆς Ἀκαδημίας ἀλσύλλιον, βαπτισθὲν ὄλην τὴν νύκτα εἰς τὸν ἄφθονον ἐκεῖνον ὑετόν, ἀνέζησε, καὶ κλῶνες χλοεροὶ ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀνέθορον αἴφνης πεύκης καὶ πίτυος καὶ ἀγριελιάς, ὅπου ἕνας κόσσυφος τοῦ καλλίστου εἴδους, κηρομύτης, κατάμαυρος, δραπετεύσας ἀπὸ κάποιον κλωβίον, ἐλλοχεύων, παρεμόνευε τοὺς διαβάτας, ν' ἀρπάσῃ μίαν ἐλαίαν ὄριμον, μαύρην ὡς τὰ πτερά του, ἀναλάμψασαν αἴφνης, μετὰ τὴν βροχὴν, ἐπὶ τῶν διαβρόχων ἀκόμη κλάδων. Αἱ ὁδοί, ὡς ἐδάφη οἴκων μαρμαρόστρωτα, λαμπρῶς ἐσπογγαρίστησαν, παρασυρθείσης ὑπὸ τῶν βιαίων ρυάκων τῆς ἐπιχωματώσεως αὐτῶν, καὶ ἀπέστιλβον οἱ πεπατημένοι πολυγωνικοὶ χάλικες, τὸ πρῶτον αὐτῶν ἐνσφηνωθὲν στρῶμα, ὡς ἄτεχνα ψηφιδώματα τῆς παρακμῆς. Τὰ πεζοδρόμια ἀπήστραπτον ἤδη ἀπὸ τὸ φέγγος τοῦ ἡλίου, ὅστις μὲ ἀκτινοβολήματα μαλαμοκαπνισμένου ἀργύρου περιέβαλλε τὰ μάρμαρα καὶ τὰς γλυφὰς τῶν μεγάρων. Ἄρωμα ἀνθέων τῶν ιδιωτικῶν κήπων ἐπλήρου τὸν ὀρίζοντα, καταγλαυκὸν ὄλον, τὴν πρωίαν ἐκείνην,..... Ὅταν δ' ἐφ' ἀμάξης τέλος κα-

τήρχοντο αἱ δύο γυναῖκες εἰς Πειραιά, διερχόμεναι τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου τὴν πάγκαλον, δὲν ἠδυνήθη ἡ Θωμαή, ὅσον θλιμμένη καὶ ἂν ἦτο, νὰ μὴ θαυμάσῃ, διὰ τοῦ βλέμματός της, τὰ ἔκλαμπρα μέγαρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔπαιζεν ὁ ἥλιος ὀλόχρυσος, σχηματίζων νερά, κινούμενα κυματοειδῶς ἐπὶ τῶν καταλεύκων μαρμάρων, ὡς ἔκαμνε νερὰ εὐμορφα τὸ ὀλομέταξον ὑφάσμα τῆς νυμφικῆς τῆς ἐσθῆτος. Καὶ ὅταν εἶδε τὰ ὄψα παρακάτω καθαρὰ καὶ εὐωδιάζοντα, τὴν πρωίαν ἐκείνην, εἰς τὰ παντοπωλεῖα, καὶ ὅταν εἶδε τὰς σταφυλὰς τῆς Ἀττικῆς δροσολουσμένης, ἐντὸς τῶν καλάθων, ὡς ραντισμένης μὲ τρίμματα κρυστάλλων, καὶ ὅταν εἶδεν ἐν τῇ πλατεῖα τῆς Ὀμονοίας φοίνικας καὶ κυπαρίσσοις μετὰ ἓνα ὑετὸν αἴφνης τόσον χλοερὰ ἀνακύψαντα, ὡς ἀπὸ τάφον ἀναστάντα, καὶ τοὺς ἀνθρώπους καθαρὸς ὡς λουσθέντας καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νυχτίου ὄμβρου, περιπατοῦντας ἢ καθημένους ἐπὶ τῶν λαμποκοποῦντων προθύρων τῶν καφενείων, ἐνῶ καθαρῶς ἐνδεδυμένοι χωρικοὶ τῶν Μεσογείων, φαιδροὶ καὶ ὑπάδοντες σχεδόν, ὡς ἐν ἀρχαίῳ κώμῳ, ὠδήγουν τὰ ἀμάξια τοῦ γλεύκου, διὰ κλῶνων ἀγρίας πεύκης ἐστεφανωμένα —δὲν ἠδυνήθη τότε νὰ κρατήσῃ τὸν θαυμασμόν της ἡ Θωμαή, ἡ χωρική, πρὸς τὴν μονογενῆ τῆς Ἑλλάδος πόλιν, ἣτις μοσχοβολοῦσα ἀπὸ τὴν καθαρῶτητα, ἀνεπαύετο —ἡ πεντελησία νύμφη— τὴν εὐδίαν ἐκείνην ἡμέραν, ὑπὸ στερέωμα κυανοῦν, στεφανωμένη γύρω μὲ καταγάλανα βουνά. Καὶ σπογγίσασα ἓνα δάκρυ, διότι, ἀτυχῆς εἰς ὄλα, ἀνεχώρει εἰς τοιαύτην ποθητὴν διὰ τὰς Ἀθήνας ἡμέραν, δι' ἣν καὶ μόνην τόσα δεινὰ ὑπομένουσιν οἱ ξένοι». [1901]

Ὁ Βλάσης Γαβριηλίδης ἔγραψε πολὺ ἐπιτυχημένα γιὰ τὸν Μωραϊτίδη ὅτι:

«τὸ δαιμόνιον τοῦ συλλαμβάνει ὡς διὰ τσεγγελίου τοὺς ἀναγνώστας ὄλων τῶν τάξεων καὶ τοὺς τραβᾶ μαζί του». [1889]

Ἔτσι καὶ ἡ Ἀθήνα, μὲ τὴν πνοὴ τῆς αὔρας της, συνέλαβε διὰ τοῦ δικοῦ της τσιγγελίου τὸν Μωραϊτίδη, τὸν κράτησε μαζί της σχεδὸν ὄλα τὰ γόνιμα ἔτη τῆς ζωῆς του, ἔγινε ἡ ἄλλη πατρίδα του· τὸν συνέλαβε στὸ δίχτυ τῆς θυμίζοντας τὸν στίχο τοῦ Νίκου Γκάτσου τοῦ ἄσματος «Τὸ δίχτυ»:

«Ἄν κάποτε στὰ βρόχια της πιαστεῖς
Κανεῖς δὲ θὰ μπορέσει νὰ σὲ βγάλει»

Ἡ ὅπως δηλώνει ὁ Χένρι Μίλλερ:

«Ἡ πόλις εἶναι βουτηγμένη σὲ μίαν βιολετι πραγματικότητα ποὺ σὲ ἀγκαλιάζει σὰν χᾶδι».

Στὴν ἀγκαλιά καὶ τὴν γοητεία τῆς Ἀθήνας ἔπεσε, λοιπόν, ὁ Μωραϊτίδης· καὶ τὴν ἀγάπησε. Ἴσως, οἱ ἄνθρωποι μπορεῖ, μὲ κάποιον τρόπο, ὡς φευγαλαία αἴσθησις, νὰ ξαναζωντανεύουν στοὺς δρόμους μιᾶς πόλης, ὅπως μέσα ἀπ' τοὺς δρόμους τῆς γραφῆς του ὁ Μωραϊτίδης στὴν Ἀθήνα.

*Ανακοινώθηκε στὴν Παπαδιαμαντικὴ βραδύα τῆς Ε.Π.Σ., τῆς 21 Ἀπρ. 2021.